

15. Роман В. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект / В. Роман // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 38. – С. 92–98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_38_11.
16. Серьогіна С. Удосконалення місцевого самоврядування в Україні в умовах демократизації та консолідації суспільства / С. Серьогіна // Право України. – 2014. – № 4. – С. 107–115.
17. Limits of Good Governance in Developing Countries / Hirotsumi Kimura, Suharko, Aser B. Javier, Ake Tangsupvattana (eds.). – Gadjah Mada University Press (Indonesia), 2011. – 570 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.gsid.nagoya-u.ac.jp/blog/anda/publications/limits-of-good-governance-in-developing-countries>.

УДК 342.415

ШВЕЦЬ Ю.Ю.

ПРАВОВА ТА СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

У статті аналізується сутність правової та соціальної природи права людини на охорону здоров'я. Розкриваються зміст та взаємозв'язок конституційних соціальних прав особи на охорону здоров'я та медичну допомогу. Сформульовано висновки про невіддільність права на охорону здоров'я від права на безпечне довкілля та безпечні умови праці як соціальної основи підтримки здорової нації.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, права особи на охорону здоров'я, права пацієнта, право на медичну інформацію, законодавство України про охорону здоров'я, закріплення прав на здоров'я у міжнародних правових актах.

В данной статье анализируется сущность правовой и социальной природы права человека на охрану здоровья. Раскрываются содержание и взаимосвязь конституционных и социальных прав человека на охрану здоровья и медицинскую помощь. Сделан вывод о неотделимости права на охрану здоровья от права на безопасную окружающую среду и безопасные условия труда как социальной основы поддержания здоровой нации.

Ключевые слова: право на охрану здоровья, права человека на охрану здоровья, права пациента, право на медицинскую информацию, законодательство Украины о здравоохранении, закреплении прав на здоровье в международных правовых актах.

In this article the essence of the legal and social nature of the human right to health protection is analyzed. The content and interconnection of the constitutional social rights of a person to health protection and medical aid are revealed. The conclusion is made on the inalienability of the right to health protection from the right to a safe environment and safe working conditions as a social basis for supporting a healthy nation.

Key words: the right to health protection, the right of the person for health protection, the rights of the patient, the right to medical information, the legislation of Ukraine on health care, the consolidation of the rights to health in international legal acts.

Вступ. Основоположну роль у системі джерел права соціального забезпечення посідає Конституція України як Основний Закон нашої держави. Як відомо, Україна, використовуючи досвід інших держав, вибудовує національну систему джерел права на основі Конституції – ос-

© ШВЕЦЬ Ю.Ю. – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства (Ужгородський національний університет)

новоположного закону, який закріплює політико-правові основи взаємовідносин суспільства, держави та особи. Ухвалена Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Конституція України, за своїм духом, відповідає такому спрямуванню [1]. Відомий дослідник конституційного права М. Гуренко, аналізуючи розвиток політико-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина, акцентував на тому, що Основний Закон країни розглядається із соціальної, політичної та юридичної позицій: із соціальної – як прояв громадської злагоди, волі всіх членів українського суспільства, своєрідний договір, що створює засади державної стабільності, розвитку і становлення кожного індивіда; із політичної – як підґрунтя здійснення державної влади, її функціонування згідно з принципом поділу єдиної державної влади на гілки; з юридичної – як нормативно-правовий акт, що має вищу юридичну силу й безпосередньо регулює суспільні відносини в різних сферах життя держави, закріплює підвалини правової системи [2, с. 11]. Ми підтримуємо цю позицію, доповнивши її, з огляду на предмет дослідження статті, тезою, що саме в таких складових елементах і проявляється соціально-правова природа конституційного права особи на охорону здоров'я.

Постановка завдання. Метою статті є науково-теоретичне дослідження правової та соціальної природи права на охорону здоров'я в умовах сьогодення. Концептуальні теоретико-правові проблеми щодо розуміння Конституції України у системі джерел права соціального забезпечення досліджувались у працях таких вчених, як: М. Гуренко, О. Ярошенко, Ю. Кундієв, А. Романова та ін. Водночас, враховуючи нагальність та важливість конституційної реформи, об'єктивну необхідність розвитку системи джерел права соціального забезпечення у новітніх умовах здійснення демократичних перетворень, розвитку громадянського суспільства, означена проблематика не тільки не втратила актуальності, а набула важливого значення як складник соціальних змін.

Результати дослідження. Вітчизняний дослідник О. Ярошенко резюмує, що Основний Закон країни розглядається із соціальної, політичної та юридичної позицій: із соціальної – як прояв громадської злагоди, волі всіх членів українського суспільства, своєрідний договір, що створює засади державної стабільності, розвитку і становлення кожного індивіда; із політичної – як підґрунтя здійснення державної влади, її функціонування згідно з принципом поділу єдиної державної влади на гілки; з юридичної – як нормативно-правовий акт, що має вищу юридичну силу й безпосередньо регулює суспільні відносини в різних сферах життя держави, закріплює підвалини правової системи [3, с. 11]. Визначений підхід яскраво відображає основні сутнісні характеристики Конституції, підкреслюючи її соціально-правову цінність.

Вивчення соціальної природи права на охорону здоров'я тісно пов'язане з визначенням самого поняття «здоров'я людини». У науковій літературі є різні тлумачення цього терміна, які зроблено з певних методичних і теоретичних позицій. Відправним пунктом для медико-соціальної та правової інтерпретації здоров'я є визначення, прийняте Всесвітньою організацією охорони здоров'я, яке трактує його як «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб і фізичних дефектів» [4].

Проте, як справедливо відзначав видатний український вчений академік Ю. Кундієв, кожна «окрема людина і народ загалом повинні мати не тільки конституційне, а й реальне право на охорону здоров'я, відповідальність за нього лежить на суспільстві і державі» [5]. Ця думка є актуальною і нині. Адже, як зазначено у доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан та дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2016 р., численні скарги громадян України про неможливість своєчасно отримати доступні медичні послуги, ліки та медичні вироби, право на безоплатність яких гарантовано законодавством, свідчать про повну руйнацію і глибоку кризу медичної галузі, що створює реальну загрозу життю людей, яким потрібна медична допомога [6]. Тому питання пошуку дієвих механізмів повноцінної реалізації конституційного права людини на охорону здоров'я залишаються актуальними, зокрема й у контексті визначення соціально-правової складової частини цього права.

В Україні XXI ст. зростає попит на соціальну справедливість та конституційно-правове її забезпечення. Підтвердженням цього слугують такі предметні характеристики здоров'я як конституційної цінності:

- 1) універсальність і фундаментальність, оскільки в збереженні здоров'я зацікавлене все суспільство;
- 2) здоров'я є благом, що цінується конкретними людьми, суспільством, державою;
- 3) система заходів щодо зміцнення та збереження здоров'я гарантується не тільки силою держави, а й ресурсами самого суспільства.

Нормативність цінності конституційного права на охорону здоров'я має такі вияви:

- чинення регулятивного впливу зазначеного права;
- аксіологічна маркованість юридичних гарантій зазначеного права та рівнів їх забезпечення;
- досягнення балансу конституційних інститутів та цінностей;
- наявність ціннісного змісту та значення правової норми, спрямованої на упорядкування конституційно значимих відносин з охорони здоров'я громадян та населення загалом.

Поняття «охорона здоров'я» має юридичний зміст, оскільки воно закріплене в Конституції, повніше розкривається в «Основах законодавства України про охорону здоров'я» та конкретизується в галузевому законодавстві.

Право на охорону здоров'я та медичну допомогу є нормою-принципом. Це право безперервно реалізується, що означає не просто можливість, а можливість, що реалізується. Під час його здійснення виникають правовідносини загального характеру, в яких конкретно не визначені суб'єкти, не встановлені їхні конкретні права та обов'язки. У полі цих правовідносин залучені всі громадяни. У процесі реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу постають конкретні правовідносини, які спричиняють певні факти, випадки, спори й домагання. Наприклад, у разі звернення по медичну допомогу виникають конкретні правовідносини, де суб'єктами є лікувальний заклад, лікар, пацієнт, кожен з яких має специфічні права та обов'язки.

Суспільні відносини в сфері охорони здоров'я є складними, оскільки регулюються як нормами конституційного права, так і нормами цивільного, адміністративного, кримінального, трудового права та ін. Майже кожна галузь українського законодавства містить норми, що регулюють дані відносини. Це завдає труднощів суб'єктам правовідносин у застосуванні відповідних норм права. Причому ці суб'єкти правовідносин різноманітні: держава, громадяни, установи та організації.

Нині поживалися дискусії про соматичні права. До комплексу таких прав дослідники зазвичай включають: право на трансплантацію органів і тканин людини, право на аборт, клонування, штучне репродукування, право на смерть. Тобто соматичні права дають людині право розпоряджатися своїм тілом на власний розсуд. Але всі ці права певною мірою дотичні до стану здоров'я людини. Наприклад, зміна статі пов'язана з тим, що людина відчуває дискомфорт, виконуючи гендерну роль, іманентно чужу її внутрішньому світу, що завдає їй психотравми. Трансплантація органів і тканин людини безпосередньо стосується фізичного здоров'я людини. Тому соматичні права варто не розглядати як самостійну групу, а залучити до змісту права на охорону здоров'я як правочини. У більшості визначених соматичних прав, поряд з юридичною природою права на охорону здоров'я, проявляється така його складова частина як соціальна природа досліджуваного нами конституційного права. Наприклад, елементом соціальної природи права на охорону здоров'я є невід'ємність у людини права на життя. При цьому й досі не вирішено, і, напевно, незабаром не буде вирішено визначення початку і кінця життя людини, що пов'язане з такими питаннями, як: аборти, евтаназія та самогубство. Нині в Україні відсутня пряма заборона проводити штучне переривання вагітності (аборти). Попри це, у Верховній Раді України зареєстрований проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень із проведення операцій штучного переривання вагітності (абортів) [7], відповідно до пояснювальної записки якого, давши право жінці вирішувати самостійно питання про проведення абортів, більшість країн не враховувало право чоловіка на батьківство (одне з репродуктивних прав людини). Міжнародні неурядові організації стоять на позиції, що вільне проведення абортів є порушенням права дитини на життя. Така позиція підтверджується точкою зору сучасної ембріології. Якщо розглядати реалізацію права на репродуктивний вибір (право на аборт) глобально, також необхідно зауважити, що в деяких країнах спостерігається тенденція до розвитку кримінального бізнесу зі збору і поширення матеріалу, що «абортується». Саме полювання за стовбуровими клітинами – ембріональними або фетальними – штовхає «горе-бізнесменів» до агітації за проведенням абортів серед населення.

Доволі цікавим, з огляду можливого імплементації, є досвід Нідерландів щодо вирішення питання про правову та соціальну природу абортів. Так, незважаючи на доступність абортів, у Нідерландах низький відсоток їхнього здійснення. Відповідно до Акта про аборти, прийнятого протягом 1981–1984 рр., проведення операції штучного переривання вагітності правомірно за наявності таких умов:

- є показання до абортів (так звана «надзвичайна ситуація»);
- лікар дає поради, але остаточне рішення приймає сама жінка;

– після подання заяви має минути п'ятиденний термін, даний «на обмірковування»;
– аборт дозволяється до настання життєздатності плода (верхня межа – 22-ий тиждень вагітності) [8, с. 72–73].

Додамо, що законодавство більшості європейських країн дозволяє вільне здійснення абортів за бажанням жінки, а в Польщі, Ісландії, Фінляндії, Люксембурзі, Швейцарії, Іспанії, Португалії, Мальті, Кіпрі, Великій Британії та Ірландії є певні законодавчі обмеження.

Суперечливими є погляди і на евтаназію як із медичної і морально-етичної, так і з правової точок зору. В Україні евтаназія заборонена. Евтаназія дозволена в деяких європейських країнах (в Нідерландах, Бельгії). При цьому розрізняють активну евтаназію (коли лікар втручається в життя пацієнта, діючи на прохання хворого, і прискорює втручанням його смерть) і пасивну (коли лікар сам не втручається в життя пацієнта з метою прискорення його смерті, але і не надає, на прохання хворого, необхідну допомогу для продовження життя). Пасивна евтаназія дозволена в багатьох країнах – США, Швейцарії та ін.

Відмінність соціально-економічних і культурних прав, до яких належить право на охорону здоров'я, від інших прав і свобод, у тому, що закріплення їх на конституційному рівні накладає на державу обов'язок не тільки утримуватися від втручання в сферу особистої свободи індивіда, а й зобов'язує її створювати умови (юридичні, організаційні, матеріально-технічні та ін.) для користування цими правами. Реалізація права на охорону здоров'я як одного з компонентів соціально-економічних прав можлива тільки в правовій, соціальній державі.

Право на охорону здоров'я належить до «позитивних» прав людини.

До структури права на охорону здоров'я входять такі правомочності:

• право на сприятливі умови життєдіяльності, які безпосередньо впливають на стан здоров'я людини, а саме: право на сприятливе навколишнє середовище, право на сприятливі та безпечні умови праці, право на відпочинок, право на нормальні житлові умови, право на повноцінне та збалансоване харчування;

• право на соціальне забезпечення за віком та в разі хвороби;

• право на інформацію про фактори, що впливають на здоров'я;

• право на сприятливі санітарно-епідеміологічні умови;

• право на якісну і доступну медичну допомогу в необхідному обсязі, встановленому програмою державних гарантій;

• право, за потреби, звертатися до правозахисних суб'єктів.

Висновки. Дослідження соціальної та правової природи конституційного права особи на охорону здоров'я дало змогу нам розглянути здоров'я як невідчужуване першорядне благо людини, без якого певною мірою втрачає значення багато інших благ. Крім того, здоров'я населення є однією зі складових частин національної безпеки держави. Саме з огляду на вагомість цього блага держава і право охороняють його від неправомірних посягань. Це характерно для всіх демократичних, правових держав із розвиненим громадянським суспільством. Саме тому право на охорону здоров'я завжди розглядатиметься крізь призму права, а особливо конституційного втілення.

Умови розвитку сучасної України змушують інакше, ніж раніше, подивитися на зміст, пріоритети і конкретну реалізацію конституційного права на охорону здоров'я. Нині відбувається значне збільшення частки населення, яка потребує правової і соціальної підтримки з боку держави, що вимагає збереження, а разом із тим істотного збільшення обсягу гарантій щодо реалізації зазначених прав. Адже право людини на здоров'я є абсолютним невід'ємним правом, яким вона наділена від народження, та воно займає провідне місце в усій системі особистих прав людини та громадянина [9, с. 220]. Під час забезпечення права людини на здоров'я, як і будь-якого іншого права людини, треба, на нашу думку, розглядати суб'єктний компонент забезпечення, а саме державу, суспільство та людину, як основних суб'єктів забезпечення.

Праву на охорону здоров'я притаманні всі риси і характерні особливості соціальних прав: соціальні права становлять невід'ємну частину системи невідчужуваних прав людини; головною характерною рисою соціальних прав є те, що вони покликані забезпечувати особистості задоволення найважливіших життєвих потреб, без яких не може бути й мови про нормальне людське буття; соціальні права є базою формування справді соціальної держави; реалізація соціальних прав стає проблематичною в умовах нестачі матеріальних і фінансових ресурсів. Це ті основні постулати, дотримання яких сприятиме всебічній реалізації конституційного права на охорону здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Гуренко М. Розвиток політико-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина: [монографія] / М. Гуренко. – Київ: Логос, 2002. – 252 с.
3. Ярошенко О. Джерела трудового права України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / О. Ярошенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 42 с.
4. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения : Международный документ от 22.07.1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599.
5. Кундієв Ю. З висоти – стрімголов, або чому реформи охорони здоров'я є неефективними? // Дзеркало тижня. – 2008. – № 1(680), 12 січня. – с. 8.
6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів) : проект Закону від 27.03.2017 р. № 6239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.l1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61424.
8. Styczeń T. Moralny fundament Europy czyli o cywilizację życia / T. Styczeń, S. Majdański, C. Ritter // Moralny fundament Europy czyli o cywilizację życia. mat. Sympozjum "O solidarność rodziny narodów Europy", 13–14 maja, 2012 r. – Lublin, 2012. – S. 71–89.
9. Романова А. Забезпечення права людини на здоров'я: суб'єктний компонент / А. Романова // Порівняльно-аналітичне право. – № 4. – 2013. – С. 219–221.